

**Звертання, виражене кличним відмінком,
у поезії Т.Г.Шевченка мовою оригіналу
та перекладі російською мовою**

Кличний відмінок як засіб вираження звертання – не лише одна із важливих морфологічних ознак української мови, а й своєрідний стилістичний прийом. Саме такого висновку ми дійшли, заналізувавши звертання, виражені кличним відмінком, в оригінальних поезіях Т.Г.Шевченка та їх перекладі російською мовою. Методика дослідження, в основі якої лежить порівняння двох близьких мов, в одній з яких кличний відмінок активно функціонує, а в іншій втрапився, якнайкраще показує роль звертань, виражених цим відмінком, а також труднощі, пов'язані з їх перекладом.

Кличний відмінок як засіб вираження звертання насамперед є морфологічною ознакою української мови, завдяки якій створюється неповторний національний колорит. Успадкований із давньоруської мови, кличний відмінок залежно від потреб ситуації долучає до тексту урочистість та піднесеність або ж теплоту та невимушеність. Невипадково у творах релігійного змісту, написаних церковнослов'янською та російською мовами, при зверненні до Бога обов'язково використовується форма кличного відмінка (пор., напр., Боже, Йисусе, Господи, Отче наш тощо). Зберегти цю ознаку української мови при перекладі творів завдяки компенсаційним засобам практично неможливо. Саме тому кращі, з нашого погляду, перекладачі

поетів Т.Г.Шевченка російською мовою – М.Ісаковський, М.Рильський, Б.Пастернак при перекладі інколи зберігають звертання у формі кличного відмінка. Напр.:

Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже [1:222].	Ты смеешься, а я плачу, Друже мой великий [2:73].
--	--

Для порівняння подаємо приклад перекладу, в якому звертання виражається називним відмінком, що є закономірним для російської мови:

Заворожи мене, волхве, Друже сивоусий [1:221].	Зачаруй меня, волшебник, Друг мой седоусый! [2:226].
---	---

При перекладі обох уривків віршів повністю зберігається їх зміст, однак заміна кличного відмінка на називний в останньому випадку призводить не лише до втрати національної специфіки, але й до порушення мелодики, закладеної автором в оригінальному творі. Гадаємо, що закінчення, якими виражаються кличний та називний відмінки, роблячи кінцевий склад звертання відкритим або ж закритим, певним чином впливають на формування ритмомелодики висловлювання та розташування інтонаційних акцентів.

Шевченко – глибоко народний поет, його поезія має народно-пісенний характер, і це, безперечно, є тим чинником, що найбільше ускладнює переклад.

Адже відомо, що народні пісні не перекладаються, велика кількість звертань у поетичних творах Кобзаря (лише слово Бог вживається в цій функції понад ста разів) – це теж наслідок впливу української народної пісні.

Як у народній пісні, так й у поезії Шевченка звертання, яке майже завжди виражається кличним відмінком, є засобом, за допомогою якого монолог перетворюється на уявний діалог, що допомагає авторському самовираженню.

Кожне Шевченкове слово – це ніби генетичний код народу, за яким стоять традиції, вірування, цілий світогляд. Не зруйнувати цей код при перекладі – нелегке завдання перекладача, звернімося до такого прикладу:

Рости, тополенько, все вгору та вгору! [1:21]	Ты расти, расти, мой тополь. Высоко, высоко [2:65].
--	--

Звертання, виражене деминутивом *тополенько*, замінене нейтральним російським *мой тополь*, і навіть займенник присвійності *мой* ужитий поряд із словом *тополь*, не пом'якшує звертання. Міліє зміст перекладу, бо слово тополя, маючи саме форму жіночого роду (в російській мові цей іменник чоловічого роду), позначає дерево, яке для українського народу є особливим фольклорним символом – символом жіночої долі.

Важко щось конкретно порекомендувати перекладачеві в такій ситуації. Здається, що в російській мові не вистачає засобів для адекватного перекладу, але ж міг, наприклад, Чингіз Айтматов написати *тополек мой в красной косынке*.

Цікавим є приклад перекладу звертання в таких віршованих рядках, як

Ось слухай же, мій голубе, Мій орле-козаче! [1:50].	Козачковский, сокол ясный, Голубь мой невинный [2:180].
--	--

Українське звертання *орле-козаче* російською мовою звучить як *сокол ясный*. Такий вибір відповідника при перекладі можна пояснити, звернувшись до фольклорної спадщини обох народів. В українських думках, піснях, переказах завязаного хлопця, вродливого й спритного називають козаком, орлом; за російськими традиціями *красного молодца, богатыря* найчастіше називають *ясным соколом*. То чи ж міг би великий український поет, звертаючись до свого друга, назвати його *соколом ясным*?!

Щоб не втратити при перекладі українського колориту, українського духу, треба бути справжнім художником слова, глибоким знавцем історії, народних традицій. Більше того, щоб зберегти індивідуальний стиль автора оригінального твору, особливо такого геніального, як Шевченко, треба бути його однодумцем, навчитися мислити й почувати так, як він. Дуже важливо перекласти не лише те, що написано в рядках оригіналу, але й той підтекст, який знаходиться між ними. Очевидно, талановитий переклад передбачав щось значно більше, ніж вдале калькування. Звертання, зокрема таке, що

виражене кличним відмінком, вбирає максимум думки й почуття автора, акумулює національний дух, тому є дуже важливою і складною деталлю при перекладі.

На жаль, як показало спостереження, цей складник перекладу поезій Т.Г.Шевченка російською мовою не є бездоганим. Зроблений нами висновок підтвердив проведений експеримент. Увазі студентів IV-го курсу філологічного факультету українського відділення денної форми навчання були запропоновані загальновідомі уривки з поезій Кобзаря, які містять звертання, перекладені російською мовою. На запитання про те, хто автор цих слів, ніхто відповісти не зміг. Прослухавши маловідомі рядки з оригінальних віршів поета, студенти з перших же слів зрозуміли, що це поетичні твори Т.Г.Шевченка.

Проведене спостереження показало, що перекладачі, не знаходячи нічого кращого, досить часто уникають звертань, замінюючи їх уточнюючими конструкціями, субстантивованими прикметниками тощо.

Від цього переклад багато втрачає, бо в таких випадках він зводиться до переказування змісту оригіналу. Чи ж існують якісь засоби, які б могли, якщо не перебрати на себе функції звертання, вираженого кличним відмінком, то хоча б більшою або меншою мірою компенсувати його втрату? Досліджуваний матеріал показує, що такі засоби є. Компенсаційними засобами можна вважати:

1. Використання українізмів. Напр., пор.

Тяжко, батьку, Жити з ворогами! [1:61].	Тяжко, батько, Тяжко, жить с врагами [2:67].
--	---

2. Використання слів, утворених суфіксами, притаманними лише українській мові. Напр., пор.:

Спасибі, бабусю! [1:58].	Спасибо, бабуся! [2:65].
--------------------------	--------------------------

3. Використання здрібно-пестливих утворень. Напр., пор.:

Доню моя, доню моя, Цвіте мій рожевий! [1:31].	Дочка, доченька родная, Мой цветочек вешний! [2:22].
---	---

4. Використання епітетів. Напр., пор.:

Ой сину мій, сину! Моя ти дитино! [2:196].	Ты дитятко, сын мой, Любимый, единый! [2:205].
---	---

Названі компенсаційні засоби, як правило, часто поєднуються, справляючи на читача певний емоційний вплив, що робить втрату звертання, вираженого кличним відмінком, менш відчутною.

1. Шевченко Т.Г. Кобзар.-К.,1974.
2. Шевченко Т.Г. Кобзарь.-М.,1984.

Н.Ф.Грицькова

Що означає «Київ-Канів монастир»?

Слова, які використовуються в фольклорі, – це не просто слова з певними конкретними значеннями, адже «вони містять смисли, які залежать від відношень та властивостей традиції, – структур свідомості, що породили тексти» [5:6]. Висока символізація, національно-культурна маркованість, специфіка функціонування фольклорних слів призводить до розширення їхньої семантики. Слово виходить за межі свого узуального сенсу і позначає не тільки свою конкретну реальність, але й «цілий клас тематично близьких реалій (парадигму)» [4:90].

Досить часто буває важко інтерпретувати зміст деяких лексем з символічним значенням у творах фольклорних жанрів. Тому на допомогу приходять однорідні, синонімічні, близькі за змістом слова, які іноді можуть писатися через дефіс, становлячи єдину цілу лексему й утворюючи єдине загальне значення (юкстапозит). Наприклад: гуси-лебеді – *перелітні птахи*; калинка-малинка – *ягода*; мед-пиво – *хмільний напій*.

Серед слів-онімів таке явище, зрозуміло, трапляється рідше, але поодинокі випадки є й тут. У зв'язку з цим мою увагу привернула добре відома українська історична дума «Самійло Кішка», а саме рядки з неї: